

Šiuolaikinė asmens statuso transformacija: sisteminės krizės paradigma ir atsako paieška

Asmens statusas – tai kompleksinė sąvoka, apimanti kelis dėmenis, dažniausiai jis aiškinamas kaip pareigų ir teisių visuma. Asmens statuso suvokimas ir apibūdinimas nėra statiškas, jis laipsniškai kinta. Pastaraisiais dešimtmečiais statusas siejamas su asmenine gerove bei finansine galia, tuo tarpu moraliniai ir etiniai statuso aspektai tampa vis mažiau reikšmingi. Statuso sampratos kaita yra glaudžiai susijusi su pokyčiais – transformacijos procesais visuomenėje. Moralinis reliatyvizmas, susilpnėję ar nutrūkę bendruomeniniai ir šeimyniniai saitai, asmeninio nesaugumo jausmas žymi suirusią socialinių ir kultūrinių koordinacių sistemą. Šiuolaikinis asmens statuso suvokimas yra veikiamas sisteminės krizės, būdingos tiek Vakarams, tiek buvusio sovietinio lagerio šalims.

Status of an individual is a complex conception involving several components. Most often it is interpreted as the summation of rights and obligations. Apprehension of the individual's status is not static. It gradually changes. In recent decades the individual status is related with personal welfare and financial power meanwhile moral and ethic aspects become less and less significant. Vicissitude of the status conception is closely related with social transformation processes. Moral relativism, seared or broken communal and family relations, feeling of personal insecurity signify the rundown system of social and cultural coordinates. Contemporary conception of individual status is influenced by a systemic crisis that is common to both – the Western world as well as the countries of former Soviet space.

Įvadas

Pastarieji dešimtmečiai tapo audringų permainų laikotarpiu: politinės, socialinės, ekonominės ar kultūrinės transformacijos išlieka neatsiejama mūsų kasdienybės dalimi. Ypač dinamiškos permainos, atsispindinčios kiekvieno asmens patirtyje, vyksta buvusiose sovietinio lagerio šalyse. Mokslinėje literatūroje ypatingas dėmesys skiriamas ekonominiams arba politiniams šio reiškinio aspektams, pabrėžiant pokomunistinės Vidurio ir Rytų Europos transformacijos ypatumus¹. Ši transformacija dažnai vadinama revoliucine, sąlygojusia radikalias socialines permainas². Individualusis lygmuo pritraukia kiek mažesnę tyrinėtojų dėmesį³, nors neišvengiamai kyla klausimas: kokią įtaką transformacija daro ne tik kolektyviniui, bet ir asmeniniu lygmeniu?

Šio tyrimo objektas – asmens statusas sisteminės krizės kontekste.

Tyrimo tikslas – išnagrinėti, kokią įtaką asmens statuso pokyčiams turi vykstančios transformacijos.

Darbo uždaviniai: analizuoti sampratų bei paradigmų įvairovę, apžvelgti šios srities tyrimus. Taip pat palyginti asmens statuso pokyčius, atsižvelgiant į Vakarų bei buvusio sovietinio lagerio šalių patirtį.

Tyrimo metodai – sisteminis mokslinės literatūros tyrimas, lyginamoji analizė.

Teorinės gairės: statusas šiuolaikinių transformacijų kontekste

Sąvoka „statusas“ (lot. *status*) apibūdinama dalykų ar asmenų būklė, padėtis. Mokslinėje literatūroje asmens statusas dažniausiai nagrinėjamas socialiniu, simboliniu arba teisiniu aspektais. Antai socialinio statuso sąvoka vartojama siejant ją su socialiniu vaidmeniu (role): socialinis statusas suprantamas kaip teisių ir pareigų visuma, o socialinis vaidmuo aiškinamas kaip praktinis statuso įgyvendinimas (kartais mokslinėje literatūroje statusas dar yra tapatinamas su pozicija⁴). Kitaip tariant, asmuo įgyja statusą, kai jam suteikiamos teisės bei pareigos veikti ir būti (į)vertintam kaip vienam iš lygiaverčių bendruomenės narių. Kai asmuo elgiasi taip, kaip iš jo tikimasi pagal užimamą statusą, jis (ji) atlieka numatytą vaidmenį (rolę); kai jis elgiasi netinkamai ir neteisingai, kiti bendruomenės nariai jį vertina kaip nesugebantį atlikti jam patikėtos rolės, todėl asmens statusas gali keistis.⁵

Statuso kaita susijusi ne vien su konkretaus asmens tinkamu ar netinkamu vaidmens atlikimu⁶. Visuomenėje vykstant permainingoms, statusas bei vaidmuo peržiūrimi ir yra iš naujo patvirtinami arba atvirkščiai – atmetami, pakeičiami. Ypač ryškiai tokie procesai matomi vykstant sparčiai visuomenės transformacijai ar revoliucinėms permainingoms.

Atsigręžiant į istorines ištakas bei kalbant apie modernųjų laikų pradžią Vakarų Europoje, neišvengiamai tenka prisiminti Prancūzijos revoliuciją. Šis įvykis Europos istorijoje pelnytai laikomas ne tik visuomeninių permainų pradžia (tradicinė visuomenė tapo modernia, agrarinė – industrine, pagaliau „dvaro visuomenė“ buvo pakeista piliečių visuomene). Apšvietos amžiaus idėjos XIX a. subrandino moderniąsias ideologijas bei revoliucijas, o XX amžiuje paskatino ne tik tebesitęsiančias revoliucijas, bet ir iki tol neregėtų užmojų karus, kokybiškai ir kiekybiškai pakeitusius visą Senąjį Pasaulį⁷. Nors mokslinėje literatūroje pabrėžiamas anuo metu propaguotas brolybės ir vienybės siekis, taip pat vienijimasis ekonominių interesų ir naudos pagrindu, nereikia pamiršti dar vieno aspekto. Kokybiškai pakito viešo ir privatumo samprata: galima konstatuoti laipsniškus viešosios erdvės bei viešo intereso sampratos pokyčius, jų siaurėjimą moderniaisiais laikais, asmens statuso pasikeitimą vadovaujantis kraštutiniu individualizmu ar net narcisizmu⁸. Šiuolaikinėje Vakarų visuomenėje akivaizdžiai išryškėjo infantilizacijos procesas⁹, kurį taip pat galima laikyti kompleksinio statuso ir vaidmens sampratos keitimosi rezultatu.

Aukštas statusas žmonijos istorijos tėkmėje išlieka viena didžiausių siekiamybių. Kaip teigia kai kurie autoriai, remdamiesi atliktais tyrimais, įgytas ar suteiktas statusas veikia ir mūsų sveikatą bei gyvenimo trukmę¹⁰. Išorinės raiškos formos bei suteiktos reikšmės keitėsi, tačiau pamatiniai principai išliko panašūs: atitinkama vieta visuomeninėje struktūroje suteikia asmeniui platesnes galimybes arba atvirkščiai – jas apriboja ar net žmogų paverčia atstumtuuoju¹¹.

Dažniausiai radikalūs asmens statuso pokyčiai įvyksta revoliucijų arba transformacijų metu. Dauguma autorių sutaria, jog kiek ilgiau nei pastaruosius du dešimtmečius Vakaruose vyksta fundamentalinių ekonominių ir socialinių transformacijų procesas: rimtus iššūkius patiria socialinio saugumo arba gerovės (*welfare*) sistema¹², o tai neišvengiamai veikia asmens statuso sampratą. Kaip klasikinį pavyzdį galima paminėti totalitarinių režimų – bolševikų ir nacių – vykdytas „revoliucines permainas“ arba, žlugus sovietinei

sistamai, posovietinių Vidurio ir Rytų Europos šalių perėjimą prie naujos ekonominės, politinės bei socialinės sanklodos¹³.

Daugiausia neaiškumų kyla kalbant apie totalitarizmą. Viena vertus, ši sąvoka Vidurio ir Rytų Europos šalyse paprastai vartojama jos nekvestionuojant. Kita vertus, po Antrojo pasaulinio karo Vakarų intelektualų ji kelis kartus buvo sukritikuota ir atmesta kaip pernelyg politizuota (arba netinkamai pagrįsta), o po kurio laiko vėl aktualizuota ir grąžinta apyvarton (pvz., XX a. 8–9 deš.). Nėra sutarimo tarp pačių autorių, vartojančių totalitarizmo sąvoką, pavyzdžiui, vertinant ją kaip neišvengiamą pernelyg aktyvaus valstybės kišimosi į visuomeninius reikalus ir, visų pirma, ekonomikos reguliavimo rezultatą¹⁴. Vėberiškaja prasme totalitarizmą galima apibūdinti kaip įgyvendintą „idealiąją diktatūrą“. Totalitarizmą taip pat galima suvokti kaip kraštutinį reakcingumą, kaip krikščioniškojo moralumo, demokratijos, teisingumo, pliuralizmo neigimą¹⁵.

Šiuo požiūriu daugelio autorių, tyrinėjusių totalitarinius režimus, pozicijos yra panašios: minėti režimai ne tik siekia sunaikinti iki tol egzistavusias tradicijas, bet ir radikaliai pakeisti pavaldžių asmenų statusą bei vaidmenį, pirmiausia siekiant juos paversti maksimaliai paklusniais ir pavaldžiais režimui. Hannah Arendt rašė: „Totalitariniai sąjūdžiai yra atomizuotų, izoliuotų individų masinės organizacijos. Lyginant su kitomis partijomis ir sąjūdžiais, labiausiai krentantis į akis išorinis jų bruožas yra totalinis, neribotas, besąlygiškas ir nekintantis pavienio individo lojalumo reikalavimas.“¹⁶ Galiausiai, ką totalitariniai režimai pasiekia – tai masinė dehumanizacija: „[...] koncentracijos stovyklų patyrimas neabejotinai rodo, kad žmones galima paversti žmogaus-gyvulio egzemplioriais ir kad žmogaus „prigimtis“ yra „žmogiška“ tik tuo požiūriu, kad atveria žmogui galimybę tapti kažkuo, kas yra visiškai nenatūralu, t. y. žmogumi.“¹⁷ Nors totalitariniai sąjūdžiai deklaruoja bendrumą ir jų dalyvių lygybę, pasiekiamas atvirkščias rezultatas. Asmuo praranda ar yra verčiamas nutraukti iki tol egzistavusius bendruomeninius bei šeimyninius ryšius; jis tampa dalele prievarta sukurtos „valdžios vertikalės“, kurioje, nežiūrint viešai deklaruojamos lygybės, labai ryški hierarchizacija; pagaliau, nežiūrint visuotinai skelbiamo kolektyvizmo, išryškėja radikali individų atomizacija – nes tik taip garantuojamas totalitarinio režimo stabilumas. Šeima yra vienas iš tradicinių institutų, kuriuos siekiama sunaikinti; ir atvirkščiai, šeima yra galimybė sugrąžinti režimo sunaikintą normalią gyvenimą ar bent jau priminimas buvus normalų gyvenimą (jeigu totalitarizmas suvokiamas kaip visuomenės „liga“): „[...] Tiršta, kailiniuota, munduruota, su ausinėmis kepurėmis ir vilnonėmis skaromis minia buvo užėmusi kiekvieną laisvą plotelį ir ant grindų prinešusi storą purvo sluoksnį. Marmurinius laiptus buvo nugulę miegantys varguoliai: nors buvo žiema, iš skudurų kyšojo nuogos kojos. Viršum jų propagandinius šūkius rykavo garsiakalbiai. Praeidamas pro šalį staiga sustojau tarsi užkliudytas. Prie sienos buvo įsitaisiusi valstiečių šeima: vyras, žmona ir du vaikai. [...] Mano žvilgsnį patraukė ir taip stipriai sujaudino būtent jų kitoniškumas [išskirta autoriaus]. Tai buvo žmonių šeima, tarsi sala minioje, kuriai kažko trūko iki paprastos, mažutės žmonijos.“¹⁸

Žlugus totalitariniam režimui, suyra visa iki tol egzistavusi statusų sistema ir žmonės lieka dezorientuoti: senąją tradiciją totalitarinis režimas sunaikino, totalitarinio režimo sukurta „tradicija“ atmetama, o naujai kuriama statusų sistema tampa socialinio konflikto šaltiniu. Tai natūralūs iki tol buvusio režimo padariniai: pavyzdžiui, totalitarinės sistemos

atveju apie tarpusavio pasitikėjimu grindžiamą statusą ir jo užtikrinimą reikėtų kalbėti kaip apie neigiamą dalyką, kaip prievartos kultūros sudedamąją dalį (rus. *krugovaja poruka*) – statusas grindžiamas baime, nuolatine rizika ir (ar) nepasitikėjimu¹⁹.

Žlugus Sovietų Sąjungai ir subyrėjus sovietiniam blokui, didžiausias dėmesys buvo skiriamas politinėms ir ekonominėms reformoms. Totalitarinis paveldas pasirodė kur kas sunkiau įveikiamas nei buvo tikėtasi, o revoliucinių pokyčių euforiją pakeitė kartėlis dėl imituojamų permainų²⁰. Kaip parodė pastarųjų dviejų dešimtmečių patirtis, tokios skambios frazės kaip „demokratija“ lieka tuščiais žodžiais be jas užpildančio ir egzistavimą palaikančio „pilietinės visuomenės turinio, o „žmogaus teisės“ reikalauja ne tik atitinkamų institucijų ir organizacijų dalyvavimo, bet ir kitokios asmens statuso sampratos.

Sisteminė krizė ir jos poveikis asmens statusui

Popiežius Benediktas XVI, konstatuodamas krizę, apėmusią šiuolaikinį Vakarų pasaulį, siūlo visų pirma atkreipti dėmesį ne į padarinius, bet į priežastis. Išorinės krizės apraiškos (tokios kaip terorizmas, fundamentalistiniai judėjimai, naujausių technologijų žmoniui keliamos grėsmės) yra kasdien eksponuojamos masinio informavimo priemonių, todėl pritraukia plačiosios visuomenės dėmesį. Šie žiniasklaidos rėksmingai pateikiami reiškiniai žymi gilias priežastis bei kur kas grėsmingesnes tendencijas, nei didesnė Vakarų visuomenės dalis norėtų pripažinti. Moralinis reliatyvizmas ir autoriteto nuosmukis tapo visuotinio nesaugumo priežastimi, o išeitis iš esamos padėties yra grįžimas atgal prie krikščioniškųjų vertybių²¹.

XIX amžiui galima priskirti moralinio suirimo ir socialinio susvetimėjimo tendencijų ištakas²². Susirūpinimo balsai skambėjo XX a. pr., kuomet skirtingų pažiūrų mąstytojai Vakarų visuomenėje diagnozavo tuos pačius nerimą keliančius simptomus. Antai protestantų pastorius Walteris Rauschenbuschas XX a. pr. aprašė „socialinė krizės“ procesą, jo manymu, apėmusį JAV: pabrėždamas grėsmingas nykstančių bendruomenių (*gemeinschaft*) keliamas grėsmes, kritikavo anoniminės, atomizuotos visuomenės (*gesellschaft*), kurioje santykius lemia asmeninė nauda ir materializmas, išgalėjimą²³. Autorius matė vienintelę išeitį – krikščioniškųjų vertybių ir bendruomeniškumo grąžinimą į viešąją sferą, kaip, ko gero, vienintelę veiksmingą priemonę siekiant socialinės harmonijos. Reinholdas Niebuhras vertino XX a. pr. gimstančius „naujuosius laikus“ iš pozicijos tų, kurie vis dar laikėsi XIX a. vertybinių pozicijų ir „[...] buvo įsipainioję Proto amžiaus iliuzijose bei įsitikinimuose“²⁴. „Naująją epochą“ jis vertino kaip amoralius laikus, kai visuomenė verčia žmogų elgtis nemoraliai – kitaip tariant, moralinius orientyrus praradusi visuomenė virsta sunkiai kontroliuojama gauja, o jai priklausantis asmuo vardan geresnio statuso pasiryžęs bet kokiems poelgiams. Iki tol daugelį amžių nekvėstionuoti postulai suskambo kaip visiškas anachronizmas: „Tvirtai tikėk Dievą ir pavesk jam save visą, kiek tik gali. Nenorėk būti savo galioje ir tarsi priklausantis sau, bet pripažink, kad esi maloningiausio ir naudingiausio Viešpaties tarnas. Šitaip Jis nesiliaus kėlęs tave savęp ir neeis, kad kas nors su tavimi atsitiktų, išskyrus tai, kas naudinga, net tau to nežinant.“²⁵ XX a. antroje pusėje abipus „geležinės uždangos“ galutinai įvykęs (ar

įvykdytas) sekularizacijos procesas (Rytų bloko atveju – brutaliai, Vakarų bloko atveju – faktiškai be prievartos) sąlygojo ne tik religinės praktikos sferų susiaurinimą ar transcendentinio patyrimo eliminavimą („[...] Nėra jokio tiesioginio Dievo patyrimo, jokio ryšio su atgamte ir transcendencija. [...] Tad nors krikščionių tikėjimo humanizavimą ir vadiname „tikėjimu Dievu“, tačiau realiai čia susiduriame su tikėjimu žmogaus gyvenimu“²⁶). Moralės suvokimo pasikeitimas, tradicijos ir autoriteto neigimas tapo XX a. „prekiniu ženklu“ ir atvėrė vartus totalitariniams režimams („Auklėjimo problemą šiuolaikiniame pasaulyje nulėmė tai, kad dėl pačios savo esmės auklėjimas negali atmesti nei autoriteto, nei tradicijos, o kartu turi skleisti tokiam pasaulyje, kuris nei struktūrinamas autoriteto, nei palaikomas tradicijos“²⁷).

Šiuolaikinis moralinis reliatyvizmas Vakaruose įsigalėjo dėl ištiso komplekso priežasčių²⁸. Viena jų, skatinančių bei palaikančių moralinį reliatyvizmą – intelektualinę poziciją, kurią šiandien vadiname postmodernizmu. Ernestas Gellneris taikliai apibūdino šią „intelektualinę madą“: „Pats postmodernizmas nėra itin svarbus dalykas. Tai užgaida, patraukli savo regimu naujoviškumu ir tikru miglotumu, greitai praeisianti – kaip ir visos tokios mados. Bet tai yra reliatyvizmo pavyzdys, o reliatyvizmas – svarbus dalykas. Reliatyvizmas atmetinas ne todėl, kad jis implikuoja moralinį nihilizmą (nors tai tiesa), kurio ir šiaip gali būti sunku išvengti. Jis atmetinas todėl, kad skatina *kognityvinį* nihilizmą, kuris tiesiog yra neteisingas, ir todėl, kad jis, matyt, iškreipia tai, kaip mes iš tikrųjų suvokiame visuomenės ir kultūras. Jis neigia arba užtemdo didžiulius pažinimo ir techninės galios skirtumus, kurie yra esminiai, norint suvokti dabartines visuomenės raidos kryptis. Pasaulėžiūra, užtemdanti tai, kas svarbiausia, *negali* būti teisinga.“²⁹ Kita vertus, tokia intelektualinė pozicija tėra statuso *quo* išraiška – susiklosčiusių kultūrinių ir socialinių realiųjų tąsa intelektualinėje sferoje.

Nereikia pamiršti, kad specifinė statuso samprata Vakarų socialinėje kultūroje vystėsi veikiamą individualizmo, kuris, savo ruožtu, susiformavo veikiamas krikščionybės³⁰. Totalitariniai režimai, naikinantys iki tol egzistavusias tradicijas, sukilo ne tik prieš krikščionybę, bet ir siekė sunaikinti individualistinę tradiciją³¹. Šiandien atrodytų, jog totalitarizmo patirtis telieka istorinės atminties dalimi, o keliamos grėsmės – taip pat ir individualistinės tradicijos sunaikinimas – lieka praeityje. Tačiau krikščioniškosios tradicijos atmetimas duoda savo vaisius: šiuo metu galima konstatuoti naujo tipo individualizmo gimimą, kai taikus konsensusas tarp asmens ir visuomenės pakeičiamas agresyvia kova už teisę išlikti globalizuotame pasaulyje. Kitais žodžiais tariant, žmogus jau nebėra susijęs su konkrečia visuomene, jis gyvena „mirštančiuose pasauliuose“, ir vienintelis jo rūpestis tėra garantuoti kuo aukštesnį asmeninį statusą kaip gerovės garantą³². Taigi iš esmės išlieka pagrindai kurtis totalitariniams režimams (kaip ir įvairiems fundamentalistiniams sąjūdžiams). Asmens statusas yra vienas iš indikatorių, patvirtinančių grėsmingas tendencijas.

Teisės ir pareigos versus statusas

Statusų sistemą būtų galima pavadinti savotiška socialinių ir kultūrinių koordinacių sistema. Turbūt ryškiausiai šios sistemos tipologiją žymi teisės ir pareigos, kurios yra vienos svarbiausių asmens statuso sudedamųjų dalių. Būtent teisės ir pareigos tapo elementais, iš

esmės dezorientuojančiais žmogų ir griauinančiais nusistovėjusią statusų sistemą. Chosé Ortega y Gassetas sakė: „Visa bėda, kad Europa liko be moralės. Masės žmogus atmetė senuosius priesakus, bet nesukūrė naujų, tobulesnių, nes pagrindinė jo gyvenimo taisyklė – gyventi be jokių taisyklių. Netikėkite jaunimu, kai jis kalba apie kažkokią „naują moralę“. [...] Tie, kurie šneka apie „naują moralę“, yra tiesiog pasišovę žengti dar vieną nedorovingą žingsnį ir ieško parankesnių būdų, kaip jį pridengti. [...] Kad ir kokios idėjos uždegtų masės žmonės, kad ir kokių darbų jie imtųsi – rezultatas visada tas pats: visokiais būdais jie stengiasi išsisukti nuo pareigos ir paklusnumo.“³³ Žmonės linkę labiau pabrėžti būtent teises (čia reikia atkreipti dėmesį į selektyvinį teikimą arba apribojimą: tai ypač ryšku šiuolaikinėje Vakarų teisinėje sistemoje, kai svarstomos moterų ir vyrų teisės), nutyldami apie pareigas. Tokiu atveju darosi sudėtinga kalbėti apie socialinės pusiausvyros išlaikymą, o pastangos užtikrinti jaunosios kartos socializacijos procesą – bergždžios: „[...] popmuzikos, muilo operos ir preventyvinio kičo mišrainė siūloma kaip mokymosi programa, kuri aptarnaus tiek kultūrų, kiek gyvena ir tarpsta šiuolaikiniame didmiestyje. Tačiau, žinoma, tokia programa nebus teisinga niekam, nes diegia kultūrą, kurią jaunuoliai ir taip įsisavins – kultūrą be supratimo; kultūrą, nepajėgiančią diegti žinojimo, nuo kurio priklauso dorovinis gyvenimas.“³⁴

Galutinis rezultatas tiek Vakarų, tiek buvusio sovietinio lagerio atveju yra panašus. Hannah Arendt teigia: „Istorinių požiūrių mes galime sakyti, kad autoriteto praradimas yra tik galutinė, nors ir lemtinga, fazė tokios raidos, kuri per amžius pirmiausia pagraužė religiją ir tradiciją. Kas anksčiau buvo dvasiškai svarbu galbūt tik nedaugeliui, dabar tampa kiekvieno ir visų rūpesčiu. Tik dabar, galima sakyti, post factum, tradicijos bei religijos prarastis tapo didžiausios svarbos politiniais įvykiais.“³⁵

Padariniai išlieka visose pototalitarinės visuomenės ir kultūros sferose. Kaip būdingą pavyzdį galima paminėti šeimos instituto eroziją, pirmiausia pasireiškiančią (tačiau ne vien tik) dideliu skyrybų procentu ir plačiai paplitusiu taip vadinamas „nepilnos šeimos“ fenomenu (kuris Lietuvoje pradėjo plisti dar sovietmečiu)³⁶. Kita vertus, šiuos procesus galima interpretuoti kaip „prievartinės modernizacijos“ padarinių; Vakaruose analogiški procesai prasidėjo kiek anksčiau ir be prievartinio valstybės kišimosi – šiandien siekiama, kad valstybė atliktų pozityvų (netiesioginio) reguliavimo vaidmenį sprendžiant šeimos instituto stabilumo problemą. Hedonistinis asmeninių poreikių bei teisių akcentavimas³⁷ neišvengiamai tampa turbūt rimčiausia kliūtimi pasiekti užsibrėžtus tikslus.

Kultūros ir sociumo entropijos rodikliu tapo asmens statusas. Tradicinėje visuomenėje asmens, turinčio įvairius statusus, pareigos ir teisės neprieštaravo kito asmens teisėms ir taip ne tik susiformuodavo atitinkamo elgesio standartas, bet ir būdavo pasiekiamas socialinių santykių pusiausvyra. Modernioje susiskaldžiusioje visuomenėje daugybė situacijų ir mažai standartizuoto elgesio normų nesuteikia tai pačiai pasidalijusiai visuomenei pusiausvyros ir sutarimo, bet, priešingai, dar labiau kursto naujus konfliktus visuomenėje, neišskiriant ir pagrindinės visuomenės ląstelės – šeimos.³⁸

Kaip patvirtina XX a. patirtis, atsaku į šiuolaikinės visuomenės problemas tampa ne tik konstruktyvus išeitis iš susidariusios padėties ieškojimas einant visuomeninio sutarimo keliu. Dažnai atsaku į iššūkius tampa radikalią reakciją pasirenkantys režimai, pavyzdžiui, totalitariniai.

Išvados

1. Asmens statuso sampratos kaita yra glaudžiai susijusi su mainais, vykstančiomis visuomenėje. Kai kurie autoriai transformacijos procesus interpretuoja kaip socialinę bei kultūrinę krizę (šiuose straipsniuose laikomasi tokios pozicijos). Visuomenės krizė, diagnozuota Vakarų mąstytojų dar XIX a., didžiausią pagreitį įgavo XX a. antroje pusėje. Ji pasireiškia įvairiomis formomis, kaip antai – bendruomenių suirimas, šeimos instituto nykimas, asmens atomizacija bei alienacija. Tokiu būdu statusas tampa ne tarpusavio išpareigojimų ir teisių išraiška (pareigos ir teisės atitenka anonimizuotiems galios ir kontrolės centrums), bet turimos galios, demonstruojamos finansiniu potencialu bei manipuliavimo galimybėmis, išdava.

2. Vienas iš svarbesnių faktorių, veikiančių specifinę statuso sampratą, yra individualizmas (arba jo nebuvimas). Individualizmas Vakarų pasaulyje susiformavo krikščionybės dėka. Šiuo metu tebesitęsiantis krikščioniškos tradicijos neigimas, jos pašalinimas iš viešo diskurso ir net asmeninės sferos kelia grėsmę vakarietišakai individualizmo tradicijai (išorinė forma, netekusi ankstesnio turinio, ne tik transformuojasi – ji išnyksta). Šio proceso rezultatas yra iki tol egzistavusios statusų sistemos atmetimas, pakeičiant ją naujai kuriama sistema.

3. Minėti procesai sinchroniškai pasireiškė tiek Vakarų, tiek posovietinėje erdvėje. Statusų sistemos transformacija vyko keičiantis teisių ir pareigų tarpusavio santykiui. Teisių ir pareigų ambivalentiškumas keičiamas vieno kurio nors selektyviu akcentavimu (pvz., pakitęs tėvystės statusas nykstant šeimos institutui). Perdėtas teisių deklaravimas, vengiant tarpusavio išpareigojimų, žymi nerimą keliančias tendencijas šiuolaikinėje visuomenėje, į kurias atsaku gali tapti naujų totalitarinių (ar fundamentalistinių) režimų įsigalėjimas.

NUORODOS

- ¹ Balcerowicz L. Socializmas, kapitalizmas, transformacija. Vilnius: Algarvė. 1998. P. 119–125; Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida. Sud. Krupavičius A., Lukošaitis A. Kaunas: Poligrafija ir informatika. 2004. P. 19–52.
- ² Goldman M. F. Revolution and Change in Central and Eastern Europe: Political, Economic, and Social Challenges. M. E. Sharpe. 1997; Bryant C. The New Great Transformation? Changes in Eastern Europe. Routledge. 1994; Dahrendorf R. Reflections on the Revolutions in Europe. Transaction Publishers. 2004.
- ³ Autobiographies of Transformation: Lives in Central and Eastern Europe. Ed. by Keen M. F., Mucha J. L. Routledge. 2006.
- ⁴ Wasserman S., Faust K. Social Network Analysis: Methods and Applications. Cambridge University Press. 1999. P. 348–349.
- ⁵ Socialiniuose moksluose statusas dažniausiai suprantamas kaip tam tikra padėtis socialinėje sistemoje, kurią užėmus, abipusiai įgyvendinami tam tikrų veiksmų lūkesčiai su kitas pozicijas toje pačioje struktūroje užimančiais asmenimis. Visuomenės ar grupės funkcionavimas priklauso nuo struktūrinių santykių, nuo aiškiai apibrėžto ir adekvačiai vykstančio abipusio elgesio. Taigi statusas visų pirma pasireiškia kaip standartizuotos funkcijos, kurios egzistuoja esant ryšiui tarp tų funkcijų. Turint mintyje, kad lot. *functio* reiškia atlikimą, įvykdymą, paskirtį, pareigas, veiklos sritį, o socialinėje sistemoje reiškia elemento vaidmenį, jo organizaciją, įgyvendinant socialinių grupių tikslus ir interesus, galima išskirti akivaizdžiąją ir slaptąją (latentinę) funkcijas. Akivaizdžioji sutampa su socialinio instituto ar socialinės grupės skelbiamais tikslais ir uždaviniais, todėl aiškiai pastebima ir atpažįstama, jos tikimasi ir laukiama. Slaptoji funkcija atsiskleidžia laipsniškai, nesutampa su veiklos dalyvių ketinimais, dažnai nelaukiama arba net nepageidaujama. Dėl so-

cialinės sistemos funkcionavimo sutrikimo, dėl tam tikrų joje atsiradusių ardomųjų jėgų gali atsirasti visuomenės sistemos dalių tarpusavio nesuderinamumas, vadinamas *disfunkcija*. Dėl to susiformavusiai grupės statusų hierarchijai būdingas santykinis stabilumas, nes kiekvienas žmogus yra suinteresuotas socialiai priimtinais arba nepriimtinais būdais didinti savąjį statusą. Nepriimtini statuso kėlimo būdai yra agresyvumas, gynybinis nuvertinimas, kito nepripažinimas, pataikavimas lyderiui, o ne nustatytai normai, taip sukuriant dvigubą veikimo taisyklę. Dėl viso to formaliose grupėse be oficialių taisyklių gali atsirasti neformalių santykių tinklas: bendravimo atvejais – draugystės, simpatijos, išimčių, o konkurencijos atvejais – atstūmimo formos: antipatija, niekinimas, šamokslas, priešiškas, įvairios varžybinės formos. Formalių ir neformalių grupių struktūroje nesutapimų dažnai atsiranda dėl to, kad formalios grupės asmenų pasiskirstymas rolėmis, oficialūs grupės tikslai ar elgsenos ir santykiavimo normos neatitinka atskirų grupės narių poreikių; todėl nepalankios aplinkos atmosferoje ir dėl psichologinio komforto formuojasi neformalios grupės. Jeigu formalūs santykiai yra reguliuojami įstatymų, kokių nors taisyklių ar papročių, tai neformalus santykiai gali būti atsekami sunkiau, kadangi jie formuojasi dėl kitų priežasčių, kai žmonėms reikia vieniems kitų dėl vienokių ar kitokių psichologinių priežasčių, kai norima sutelkti kitų dėmesį, gauti pagalbą, pritarimą ir iš to pasiekti ekonominės ar moralinės naudos, patirti emocinį komfortą. Jau vien dėl to ne visos grupės ir asmenybės gali būti lygiavertės. Asmuo, suvokdamas savąjį statusą, subjektyviai interpretuoja faktinį statusą. Taigi statusas yra asmens pozicija prestižo ir įtakos hierarchijoje, būdinga kiekvienai bendruomenei ar asociacijai. Todėl asmuo, adekvačiai suvokiantis savo statusą, gali jį padidinti arba sumažinti. Įtakos turi ir marginalinis statusas. Jis būdingas asmenims, priklausantiems grupėms, kurios egzistuoja visuomenės paribyje arba užribyje. Žmogus gyvena bendruomeninį gyvenimą, apimančią religiją, darbą, šeimą, kultūrą, pagaliau socialinius santykius, apibūdinamus emocine priklausomybe, gelme, tęstinumu ir pilnatve. Nutrūkus bendruomenės ir moralinio tikslingumo saitams, žmogus nutolsta ir tarsi praranda savo šaknis. Visuomeninė idėja, nurodanti jam platus masto, beasmenius, sutartinius ryšius, dažnai plėtojama bendruomenės sąskaita. Žmogui, kuriam tenka vadovautis kelių grupių nuomonėmis bei lūkesčiais, tokia padėtis dažnai riboja asmens vaidmenį bei jo elgesį ir taip sukelia konfliktines situacijas.

(Plačiau apie tai: *Black D. The Social Structure of Right and Wrong*. Academic Press. 1998; *Freeman L. C. The Development of Social Network Analysis: A Study in the Sociology of Science*. Empirical Press. 2004; *Merton R. K. Social Theory and Social Structure*. Free Press. 1968; *Wasserman S., Faust K. Social Network Analysis: Methods and Applications*. Cambridge University Press. 1999).

- 6 Kiekvienas asmuo visuomenėje paprastai atlieka daugiau nei vieną funkciją, dėl kurios atsiskleidžia ne tik teigiamos, bet ir neigiamos jo savybės (pagal visuomenėje priimtą vertybinę skalę). Kiekvienas statusas yra funkcionuojančios sistemos dalis. Socialinis statusas atspindi prestižą visuomenėje. Dėl to labai svarbi yra statuso charakteristika – prestižas, kuris pasireiškia kaip savitas asmens įvertinimo visuomenėje ar grupėje rodiklis. Prestižo pripažinimas pasireiškia pagarbos jausmu. Pripažinimas gali būti oficialus ir neoficialus. Statusas taip pat parodo struktūrizuotą ir tarpusavyje priklausomą tam tikros visuomenės dalies išsivystymo lygį, taip pat atspindi visuomenės vertybinę skalę. Pagal grupės ar asmens interesus galima nuspręsti, kas yra pripažįstama kaip vertinga, o kas ne.

Galima pastebėti, kaip skirtingose visuomenėse, atrodytų, toks pat statusas suteikia skirtingas veikimo galimybes. Todėl statusai nėra vertinami vienodai. Tam įtakos gali turėti ne tik atskiri asmenys ar grupės, bet ir istorinių, socialinių ir kultūrinių procesų padariniai. Todėl statusų sistema nėra tik paprastas atsakas į socialinei funkcijai skiriamus reikalavimus. Statuso sistemoje visiems nariams bei jų sudarytoms grupėms skiriamas tam tikras rangas. Skirtingos visuomenės nustato įvairias elgsenos normas vyrams ir moterims (atsižvelgiant ir į jų fiziologinius ypatumus). Įvairiose visuomenėse lyčių skirtumai dažniausiai yra pabrėžiami – tam pasitelkiamos įvairios kultūros formos.

Kraujo giminystė, užmezgama per santuoką, taip pat nustato tam tikrą statusą. Gimimas parodo statusą su savo gimdytojais, broliais, seserimis, kitais giminaičiais. Taigi statusui yra priskiriamos jam būdingos funkcijos, arba, kitaip sakant, jis suprantamas su visu kompleksu teisių ir pareigų. Todėl, kalbant apie tikrą statusą, kartu suprantama, kokio vaidmens tikimasi iš turinčiojo vieną ar kitą statusą. Asmenys, naudodamiesi socialiai apibrėžtais statusais, kartu naudojasi ir teisėmis, turi pareigas, neišvengiamai turinčias sąryšį su kitais statusais, taip, kaip vaiko turimos teisės savo tėvų atžvilgiu ir tėvų pareigos savo vaikų atžvilgiu. Kita vertus, būtina atminti, jog tradicinė pasaulėžiūra, vertinimo kriterijai, elgesio normos skyrėsi nuo, pvz., postmodernistinių. Tradicinį mąstymo būdą atspindi šie Artūro Šopenhauerio žodžiai: „[...] Moteriškoji garbė daug svarbesnė už vyriškąją, nes moters gyvenime lytinis aspektas vaidina pagrindinį vaidmenį. Taigi mo-

teriškoji garbė – tai viešoji nuomonė apie merginą, kad ji nepriklausė jokiam vyrui, o apie vedusią moterį, – kad gyveno vien su savo vyru. [...] Dėl to svarbiausias moters garbės principas – jokių būdu nesileisti su vyru į intymius santykius, kad kiekvienas būtų priverstas tuoktis, pasirašyti tam tikros rūšies kapituliaciją; taip visa moterų giminė būtų savimi pasirūpinusi. Tačiau šį tikslą įmanoma pasiekti vien tvirtai laikantis minėto principo, todėl visa moterų giminė su tikru *esprit de corps* (korporacinė dvasia, pranc. k. – aut. past.) žiūri, kad jos nepažeistų nė viena bendrijos narė.“ (*Sopenhaueris A.* Gyvenimo išminties aforizmai. Vilnius. 1994. P. 105–106.) Statusas tradicinėje pasaulėžiūroje buvo glaudžiai susijęs su garbės sąvoka. Reikalavimai asmeniui buvo keliama atsižvelgiant į jo lytį, socialinę kilmę, amžių ir kt.

Asmuo, naudodamasis jam suteiktomis teisėmis ir pareigomis, išplaukiančiomis iš statuso visuomenėje, atlieka tam tikrą vaidmenį. Dėl to negali egzistuoti statusas be vaidmens ir vaidmuo be statuso. Problemos atsiranda tada, kai visuomenė nebūna aiškiai apibrėžusi arba yra labai plačiai apibrėžusi vieną ar kitą status, tuomet atliekamas vaidmuo yra reliatyvus, nes asmuo nežino, kaip jam elgtis. Ir kuo daugiau visuomenėje yra neaiškių statusų, tuo daugiau ir dažniau tokioje visuomenėje atsiranda incidentų. Todėl skirtingose visuomenėse tie patys statusai gali pasireikšti kaip skirtingi, kurių vaidmenys dėl sugyvenimo visuomenėje gali labai skirtis. Nesunkiai galima pamatyti skirtumą lyginant tai, kas vyksta homogeninėje aplinkoje, ir tai, kas heterogeninėje. Jeigu pirmuoju atveju visi suaugę visuomenės nariai stengiasi save įprasmiti per statusą, į kurį yra sudėti aiškiai apibrėžti visuomenės lūkesčiai, kurie perduodami iš kartos į kartą ir beveik nekinta (tai būdinga tradicinei visuomenei), tai antruoju atveju priešingai – iki kraštutinumų susiformavusi visuomenės įvairovė, tiesiog prieidama net iki konfliktų, išsiskynėja ir rimtai nesistengia atlikti savo pagrindinių socialinių vaidmenų (lyties, amžiaus, šeimos), taip sudarydama galimybę, turint tą patį statusą, vis plačiau reikštis antriniais vaidmenims. Galima pastebėti moderniai visuomenei būdingą bruožą – nykstant standartinio ir visuotinio laikomo teisingo elgesio supratimui, vis dažniau viršų ima individualistinis. Todėl nesunkiai auga alternatyvūs vienas ar kitam statusui būdingi vaidmenys. Priešingai buvo homogeniškoje visuomenėje – status ir vaidmens santykis buvo idealiai apibrėžtas ir jį atitiko vienas kitą. Tuo tarpu heterogeninei visuomenei yra būdinga vaidmenų kaita.

(Plačiau apie tai: *Fox R.* Kinship and Marriage: An Anthropological Perspective. Cambridge University Press. 1984; *Kinship and Social Organization. Ed. by Bohannon P., Middleton J.* The Natural History Press. 1968; *Maynes M. J.* Gender, Kinship and Power: A Comparative and Interdisciplinary History. Routledge. 1995; *Scott J.* Stratification and Power: Structures of Class, Status and Command. Polity Press. 1996; *Stone L.* Kinship And Gender: An Introduction. Westview Press. 2005; *Status* // *Nuovo Dizionario di Sociologia* (a cura di F. Demarchi, A. Ellena e B. Cattarinussi). Milano 1987. P. 261–280.)

⁷ *Arendt H.* On Revolution. Penguin books. 1990. P. 11–20, 215–281.

⁸ *Sennet R.* The Fall of Public Man. W. W. Norton & Company. 1992; *Sennet R.* The Corrosion of Character: The Personal Consequences of Work in the New Capitalism. W. W. Norton & Company. 2000.

⁹ Kaip nūdienos procesų atspindžio pavyzdį galima paminėti Clifford Chase knygą „Winkie“. Tai grožinės literatūros kūrinys, kurį derėtų skirti socialinės satyros žanrui: jame vaizduojama Alan Alexander Milne „anti-Mikės Pūkuotuko gyvenimo“ istorija. Šiuo atveju pasakojama apie „amerikiečių šeimos kasdienybę“, stebint ją iš pliusinio žaisliuko pozicijos. Daugiau nei 80 metų kartų paveldimas žaislas įgyja sielą ir gebėjimą autonomiškai mąstyti bei veikti. Pagrindinio herojaus noras tapti lygiateisiu JAV piliečiu išsipildo, tačiau statuso pokytis suponuoją ištiesą asmeninių nemalonių grūtų: meškiukas apkaltinamas parama terorizmui, pernelyg artimais santykiais su abiejų lyčių vaikais, etc. Meškiukas suimamas, surakinamas antrankiais ir atvedamas į teismą (plačiau apie tai: <http://freewinkie.blogspot.com>; <http://www.myspace.com/freewinkie>). Visų pirma šioje knygoje pašiepiamas „totalinio karo prieš terorą“ vėjus JAV. Kita vertus, naratyvas koncentruojasi ties kintančių pagrindinio herojaus (pliusinio meškiuko Vinkio) statusu: tapęs lygiaverčiu asmeniu – piliečiu, jis beregint tampa valstybinės sistemos auka, kadangi, sistemos atstovų požiūriu, jis klaidingai supratęs ir atlikęs jam numatytą vaidmenį. Vienintele saugia priebėga lieka vaikystės pasaulis, mažiausiai konfliktų su sistema sukeliantis elgesys – infantilizmas, o savotiška „indulgencija“ teisingumo (beje, labai sąlyginio) vykdymo mašinai – „sunki vaikystė“.

¹⁰ *Marmot M.* The Status Syndrome: How Social Standing Affects Our Health and Longevity. Owl Books. 2005. P. 13–36, 61–81.

¹¹ *De Botton A.* Status Anxiety. Vintage. 2005.

¹² *Welfare States in Transition: National Adaptations in Global Economies. Ed. by Esping-Andersen G.* SAGE Publications. 2001. P. 1–31.

- ¹³ Lietuvoje egzistuoja kol kas mūsų plačiosios visuomenės bei akademinės bendruomenės nesvarstomos temos. Pavyzdžiui, vadinamoji XX a. „seksualinė revoliucija“, padariusi milžinišką įtaką keičiant asmens statuso sampratą. Kartais „seksualinė revoliucija“ lyginama su XIX a. industrine revoliucija. Šiuo atveju omenyje turimas radikalus elgesio normų, asmens, visų pirma moters, statuso pasikeitimas, senųjų tradicijų nykimas. Nėra vieningos nuomonės, kas lėmė tokias permainas – ar socialinės bei ekonominės transformacijos, ar vis dėlto reikšmingesne vertybų laikyti „idėjų“ arba „mąstymo revoliuciją“. Plačiau apie tai žr. *Allyn D. Make Love, Not War: The Sexual Revolution: An Unfettered History*. Routledge. 2001; *Frankl G. The Failure of the Sexual Revolution*. Open Gate Press. 2004; *Sexual Revolution. Ed. Eskoffier J.* Thunder's Mouth Press. 2003.
- ¹⁴ *Hayek F. A.* Kelias į vergovę: visų partijų socialistams. Vilnius: Lietuvos laisvosios rinkos institutas. 2002.
- ¹⁵ *Zizek S.* Did Somebody Say Totalitarianism? Five Interventions in the (Mis)Use of a Notion. Verso. 2001.
- ¹⁶ *Arendt H.* Totalitarizmo ištakos. Vilnius: Tyto Alba. 2001. P. 321.
- ¹⁷ *Ibid.* P. 437.
- ¹⁸ *Miłosz Cz.* Pavergtas protas. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla. 1995. P. 296–297.
- ¹⁹ *Trust and Democratic Transition in Post-Communist Europe. Ed. by Marková I.* Oxford University Press. 2006. P. 1–24, 85–108.
- ²⁰ *Wilson A.* Virtual Politics: Faking Democracy in the Post-Soviet World. Yale University Press. 2005. P. 33–48.
- ²¹ *Ratzinger J.* Christianity and the Crisis of Cultures. Ignatius Press. 2006.
- ²² Išaukštintas protas žadėjo žmogui suteikti tikrą laisvę ir racionalią tvarką, tačiau „Proto amžius“ subrandino cinizmo vaisius: „[...] Vakarų civilizacija nudrėngė savo krikščionišką kostiumą. Po kelių atstatymo, utopijų ir „alternatyvų“ dešimtmečių atrodo, kad naivusis įkvėpimas jau yra pradingęs. Bijomasi katastrofų, didelę patiklausą įgyja naujos vertybės, nelyginant visokie analgetikai. Tačiau metas yra ciniskas ir visi žino: naujųjų vertybių kojos trumpos. [...] Cinizmas, kaip *apšviesta iškreipta sąmonė*, yra tapęs nepataisoma įtartina išmintimi, atskyrusia nuo savęs drąsą, visus pozityvumus aprioriškai laikančia apgavystėmis ir siekiančia vien tik tai kaip nors išsilaikyti.“ (*Sloterdijk P.* Ciniškojo proto kritika. Vilnius: Alma littera. 1999. P. 11, 622). Išvauduotas iš tradicijos asmuo pats prarado individualybę, kuri regima savižudybės, beprotybės, robotizacijos ir kitomis patologinio nukrypimo nuo asmenybės normos formomis. Sekuliarizmas, atėmęs iš žmogaus dievišką prigimtį, paliko jam orumą. Tačiau modernizmo sąlygomis, sumenkinus žmogaus dvasią, kaip pastebi R. A. Nisbet, atsirado pavojus ir žmogaus orumui. Bendruomeniškumo praradimas vis aktyviau izoliuoja žmogų, o gausios institucijos ir organizacijos, užuot perėmusios ar kompensavusios bendruomeniškumo netektį, tik sustiprina žmonių susvetimėjimą – suskaidydamos žmogų į mechaniskus vaidmenis, kuriuos jis yra priverstas atlikti. Visi atliekami vaidmenys atskiria žmogų nuo jo paties, palikdami jį egzistencinėje krizėje. Masinė nuomonė diktuoja skonio ir sprendimų tvarką, visuomenės racionalizacija išsigimsta į uniformizaciją, o svarbiausios Europos kultūros vertybės – garbė, ištikimybė, draugystė – išnyksta (*Nisbet R. A.* Sociologijos tradicija. P. 383–386).
- ²³ *Rauschenbusch W.* Christianity And The Social Crisis. Rauschenbusch Press. 2007.
- ²⁴ *Niebuhr R.* Moral Man and Immoral Society: A Study of Ethics and Politics. Westminster John Knox Press. 2002. P. xxiv.
- ²⁵ *Aurelijus Augustinas.* Pokalbiai su savimi. Vilnius: Aidai. 1994. P. 107.
- ²⁶ *Wuchterl Kurt.* Religinis protas. Analizė ir kritika. Taura. 1994. P. 39.
- ²⁷ *Hannah Aredt.* Tarp praeities ir dabarties. Aštuoni politinės filosofijos etiudai. Aidai. 1995. P. 216.
- ²⁸ Panašiai kaip ir XIX amžiuje (technologijos revoliucija, pramonės perversmas, tradicinės kaimo bendruomenės nykimas, urbanizacija, sekuliarizacijos procesas, demografinis sprogimas, šeimos struktūros pasikeitimas), Vakarų visuomenė XX a. antroje pusėje įžengė į kokybiškai naują raidos etapą (poindustrinė visuomenės raidos fazė, globalizacijos procesas, šeimos instituto nykimas, individualistinė atomizacija). Kintant socialinei struktūrai, dėsningai kinta ir asmens statusas. Moderniosios epochos pradžioje (įvykus Didžiajai Prancūzijos revoliucijai bei Napoleono valdymo metu) Alexis de Tocqueville'is, stebėdamas statuso kaitos – priėmimo bei atmetimo reiškinius, atkreipė dėmesį į Jungtines Valstijas. Šioje šalyje nebuvo gausios kilmingos aristokratijos, todėl tokioje aplinkoje kiekvienam pinigai tapo statusą užtikrinančia priemone. Tuo tarpu specifinis anglo išdidumas, kuriuo saugomas savasis statusas, amerikiečiui galėjo pasirodyti neįprastinis. Tačiau amerikiečiui, atvykusiam į Europą, jo paties statusas tapdavo painia problema, nes esant kitokioje socialinių klasių hierarchijoje nei ta, prie kurios jis buvo įpratęs gimtojoje šalyje, jam būdavo nesuprantama, kokią vietą jis turėtų užimti. Todėl turtingas amerikietis, atsidūręs Europoje, pirmiausia stengėsi

- parodyti savo pinigines galimybes ir jų galią, apsisupdamas prabanga. Tai lygiai taip pat būdinga naujam amerikiečiui, esančiam tarp turtingų senųjų amerikiečių (plačiau apie tai: *Nisbet R. A.* Sociologijos tradicija. Vilnius. 2000. P. 280–283).
- Laipsniškai Vakaruose disponuojami piniginiai ištekliai (finansinė galia) tapo vienu svarbiausių faktorių, nuleimančių asmens vietą socialinėje hierarchijoje bei suteiktą ar turimą vaidmenį (plačiau apie tai: *Ferguson, N.* The Cash Nexus: Money and Power in the Modern World, 1700–2000. Basic Books. 2002. P. 261–295).
- ²⁹ *Gellner E.* Postmodernizmas, protas ir religija. Vilnius: Pradai. 1993. P. 108.
- ³⁰ *Dumont L.* Esė apie individualizmą. Modernioji ideologija antropologiniu požiūriu. Vilnius: Baltos lankos. 2002. P. 35–71, 82–87.
- ³¹ *Ibid.* P. 147–183.
- ³² *Elliott A., Lemert C.* The New Individualism: The Emotional Costs of Globalisation. Routledge. 2005. P. 159–196.
- ³³ *Ortega y Gassetas Ch.* Masių sukilimas. Vilnius: Mintis. 1993. P. 215–216.
- ³⁴ *Scruton R.* Šiuolaikinės kultūros vadovas protingam žmogui (Išvados) // Tradicijos likimas. Konservatyvios minties metmenys. *Sud. Vladimiras Laučius.* Vilnius: Aidai. 2001. P. 186.
- ³⁵ *Arendt H.* Tarp praeities ir dabarties. Aštuoni politinės filosofijos etudai. P. 107.
- ³⁶ *Maslauskaitė A.* Lietuvos šeima: tarp rinkos ir politikos. Vilnius: Demokratinės politikos institutas. 2005. P. 37–48.
- ³⁷ Understanding Marriage: Developments in the Study of Couple Interaction. *Ed. By Noller P., Feeney J. A.* Cambridge University Press. 2002. P. 115–194.
- ³⁸ *Meilius K., Jonaitis M.* Socialinių, psichologinių ir teisinių veiksnių reikšmė šeimos santykių transformacijai, sąlygojančiai tėvystės statuso sumenkėjimą, // *Soter.* Nr. 21. VDU. 2007. P. 121–152.

LITERATŪRA

1. *Allyn D.* Make Love, Not War: The Sexual Revolution: An Unfettered History. Routledge. 2001.
2. *Arendt H.* Tarp praeities ir dabarties. Aštuoni politinės filosofijos etudai. Vilnius: Aidai, 1995.
3. *Arendt H.* On Revolution. Penguin books. 1990.
4. *Arendt H.* Totalitarizmo ištakos. Vilnius: Tyto Alba. 2001.
5. *Aurelijus Augustinas.* Pokalbiai su savimi. Vilnius: Aidai. 1994.
6. *Autobiographies of Transformation: Lives in Central and Eastern Europe. Ed. by Keen M. F., Mucha J. L.* Routledge. 2006.
7. *Balcerowicz L.* Socializmas, kapitalizmas, transformacija. Vilnius: Algarvė. 1998.
8. *Black D.* The Social Structure of Right and Wrong. Academic Press. 1998.
9. *Bryant C.* The New Great Transformation? Changes in Eastern Europe. Routledge. 1994.
10. *Chase C.* Winkie. Grove Press. 2006.
11. *Dahrendorf R.* Reflections on the Revolutions in Europe. Transaction Publishers. 2004.
12. *De Botton A.* Status Anxiety. Vintage. 2005.
13. *Dumont L.* Esė apie individualizmą. Modernioji ideologija antropologiniu požiūriu. Vilnius: Baltos lankos. 2002.
14. *Elliott A., Lemert C.* The New Individualism: The Emotional Costs of Globalisation. Routledge. 2005.
15. *Ferguson, N.* The Cash Nexus: Money and Power in the Modern World, 1700–2000. Basic Books. 2002.
16. *Fox R.* Kinship and Marriage: An Anthropological Perspective. Cambridge University Press. 1984.
17. *Frankl G.* The Failure of the Sexual Revolution. Open Gate Press. 2004.
18. *Freeman L. C.* The Development of Social Network Analysis: A Study in the Sociology of Science. Empirical Press. 2004.
19. *Gellner E.* Postmodernizmas, protas ir religija. Vilnius: Pradai. 1993.
20. *Goldman M. F.* Revolution and Change in Central and Eastern Europe: Political, Economic, and Social Challenges. M. E. Sharpe. 1997.

21. Hayek, F. A. Individualizmas ir ekonominė tvarka. Vilnius: Eugrimas. 2002.
22. Hayek, F. A. Kelias į vergovę: visų partijų socialistams. Vilnius: Lietuvos laisvosios rinkos institutas. 2002.
23. <http://freewinkie.blogspot.com>; <http://www.myspace.com/freewinkie>
24. Kinship and Social Organization. Ed. by Bohannon P., Middleton J. The Natural History Press. 1968.
25. Kurt W. Religinis protas. Analizė ir kritika. Taura. 1994.
26. Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida. Sud. Krupavičius A., Lukošaitis A. Kaunas: Poligrafija ir informatika. 2004.
27. Marmot M. The Status Syndrome: How Social Standing Affects Our Health and Longevity. Owl Books. 2005.
28. Maslauskaitė A. Lietuvos šeima: tarp rinkos ir politikos. Vilnius: Demokratinės politikos institutas. 2005.
29. Meilius K., Jonaitis M. Socialinių, psichologinių ir teisinių veiksnių reikšmė šeimos santykių transformacijai, sąlygojančiai tėvystės statuso sumenkėjimą // Soter. Nr. 21. VDU. 2007.
30. Merton R. K. Social Theory and Social Structure. Free Press. 1968.
31. Miłosz Cz. Pavergtas protas. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla. 1995.
32. Niebuhr R. Moral Man and Immoral Society: A Study of Ethics and Politics. Westminster John Knox Press. 2002.
33. Nisbet R. A. Sociologijos tradicija. Vilnius. 2000.
34. Ortega y Gassetas Ch. Masių sukilimas. Vilnius: Mintis. 1993.
35. Ratzinger J. Christianity and the Crisis of Cultures. Ignatius Press. 2006.
36. Rauschenbusch W. Christianity And The Social Crisis. Rauschenbusch Press, 2007.
37. Scott J. Stratification and Power: Structures of Class, Status and Command. Polity Press. 1996.
38. Scruton R. Šiuolaikinės kultūros vadovas protingam žmogui (Išvados) // Tradicijos likimas. Konservatyvios minties metmenys. Sud. Vladimiras Laučius. Vilnius: Aidai. 2001.
39. Sennet R. The Fall of Public Man. W. W. Norton & Company, 1992.
40. Sennet R. The Corrosion of Character: The Personal Consequences of Work in the New Capitalism. W. W. Norton & Company, 2000.
41. Sexual Revolution. Ed. Eskoffier J. Thunder's Mouth Press. 2003.
42. Sloterdijk P. Ciniškojo proto kritika. Vilnius: Alma littera. 1999.
43. Status // Nuovo Dizionario di Sociologia (a cura di F. Demarchi, A. Ellena e B. Cattarinussi). Milano. 1987.
44. Šopenhaueris A. Gyvenimo išminties aforizmai. Vilnius. 1994.
45. Trust and Democratic Transition in Post-Communist Europe. Ed. by Marková I. Oxford University Press. 2006.
46. Understanding Marriage: Developments in the Study of Couple Interaction. Ed. by Noller P., Feeney J. A. Cambridge University Press. 2002.
47. Zizek S. Did Somebody Say Totalitarianism? Five Interventions in the (Mis)Use of a Notion. Verso. 2001.
48. Wasserman S., Faust K. Social Network Analysis: Methods and Applications. Cambridge University Press. 1999.
49. Welfare States in Transition: National Adaptations in Global Economies. Ed. by Esping-Andersen G. SAGE Publications. 2001.
50. Wilson A. Virtual Politics: Faking Democracy in the Post-Soviet World. Yale University Press. 2005.

Kazimieras MEILIUS, Ramūnas TRIMAKAS

CONTEMPORARY TRANSFORMATION OF PERSONAL STATUS: PARADIGM OF SYSTEMIC CRISIS AND THE QUEST FOR SOLUTION

S u m m a r y

Current article deals with the social status theories and analyses the shifting concept of personal status. Social conversions directly affect the understanding and definition of personal status. Part of contemporary authors considers this multiple process to be a result of modern crisis both in the Western democracies as well as in the post-Soviet countries. They criticize the devastating effect that secularization has on the conventional way of life and interpersonal relationship without positive alternative.

Cultural and social deviations as a forthcoming norm, fragmentation or even collapse of the traditional communities, decline of the family institute, alienation and estrangement of an individual are the social phenomena that were identified and widely analyzed in the 19th and the beginning of the 20th century. Consequently, social status was started to identify with welfare, power and good/profitable position and vice versa – unsatisfactory status or status publicly recognized as “mean” is perceived as a social stigma. The conception that treated personal status as the whole of multisided obligations and responsibility among individuals was rejected as inadmissible.

Subversion against the established authority, tradition and status system probably has had the greatest impact on the societies of post-Soviet countries. The former social system(s) and routine of everyday-life were brutally annihilated. Higher status and/or position became the only source of acceptable standard of living or even physical survival, even though the politics of social equality and impersonality was formally proclaimed. After totalitarian soviet system collapsed the strife for the better social status gained drastic and long-term expressions. High personal (social) status is demonstrated and proved by means of financial power, human manipulation or even coercion as a regular result of the Soviet rule.

Individualism is probably one of the most important elements forming social and cultural background for the personal status. Originally, the tradition of Western individualism traces back to the Judo-Christian origins. On the other hand, dislodge of Christianity or its gradual extrusion of from public and even private spheres of life could be imminent for the existing Western conventions on personal status. Contemporary transformation of personal status is marked with emphasising the selective amplification of individual rights and at the same time with avoiding to accept internecine obligations. These should be taken into account as very turbulent tendencies that can lead to the introduction of new totalitarian rules in the future.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: asmuo, revoliucija, sisteminė krizė, statusas, transformacija, vaidmuo (rolė).

KEY WORDS: individual, revolution, role, status, system crisis, transformation.

Kazimieras MEILIUS – Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedros profesorius; Vilniaus arkivyskupijos Tribunolo viceoficiolas, kunigas; Kultūrinės psichiatrijos asociacijos bendrasteigėjas, komiteto narys. El. paštas: kazimeil@vilnensis.lt

Kazimieras MEILIUS – professor at Law Faculty of Mykolas Romeris University; Vice-Official of Vilnius Archdiocesan Tribunal, co-founder and member of Committee of Lithuanian Association of Transcultural Psychiatry. E-mail kazimeil@vilnensis.lt

Ramūnas TRIMAKAS – humanitarinių mokslų daktaras, MRU lektorius. Mokslinių tyrimų sritis: politinė antropologija, sovietinė kultūra ir visuomenė, istorinė atmintis, šiuolaikiniai politiniai procesai Rusijoje ir NVS. Darbovietės adresas: Ateities 20, Vilnius. El. paštas: ramunas.trimakas@mruni.lt

Ramūnas TRIMAKAS – PhD, lecturer of Political Science Department, Faculty of Strategical Management and Policy, Mykolas Romeris University. Research interests: political anthropology, soviet culture and society, historical memory, Russian studies. Address: Ateities 20, Vilnius, Lithuania. E-mail: ramunas.trimakas@mruni.lt